

1. ירמיהו פרק ט

(כב) פה אָמַר ד' אֵל יִתְהַלֵּל חֲכַם בְּחַכְמָתוֹ וְאֵל יִתְהַלֵּל הַגְּבוּר בְּגִבּוּרָתוֹ אֵל יִתְהַלֵּל עֲשִׂיר בְּעֲשָׂרוֹ:
(כג) כִּי אִם בּוֹזֵאת יִתְהַלֵּל הַשָּׁכַל וְיִדְעֵ אֹתִי כִּי אֲנִי ד' עֲשֵׂה חֶסֶד מְשַׁפֵּט וְצַדִּיקָה בְּאַרְץ כִּי בְּאֵלֶּה חֲפָצָתִי נְאֻם ד': ס

2. ערכין דף י:

תני רשב"ג: שילוח היה מקלח מים בכאיסר, צוה המלך והרחיבוהו כדי שיתרבו מימיו, ונתמעטו, וחזרו ומיעטוהו והיה מקלח מים, לקיים מה שנאמר: (ירמיהו ט) אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל גבור בגבורתו.

מהרש"א הידושי אגדות שם

שילוח היה מקלח כו' צוה המלך והרחיבוהו כדי כו'. יראה ע"פ מ"ש פ"ק דכריתות שאין מושחין את המלכים אלא על המעיין כדי שתמשך מלכותו שנאמר והורדתם אותו אל גיחון גו' והוא מעיין השילוח כת"י וזה המלך חשב אם יתרבה מימיו ומשיכתו יותר תימשך מלכותו והראו לו דאינו כן אלא נתמעטו המים והמשיכה דהיינו ביותר שהמלך מתגאה במלכותו נתמעט והוא ענין המקרא יען כי מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט גו' דהיינו שמאסו במיעוטו והרחיבו שימשך מים הרבה ע"ש מלכותו ואמר לקיים מה שנאמר אל יתהלל בג' הצלחות שזכר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו' ע"ש הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל וגו' ודו"ק:

3. מדרש תנחומא (ורשא) פרשת מטות סימן ה

(ה) ילמדנו רבינו כמה מתנות נבראו בעולם, כך שנו רבותינו שלשה מתנות ברא הקב"ה בעולם חכמה וגבורה ועושר זכה אדם לאחד מהן נוטל חמדת כל העולם, זכה בחכמה זכה בכל, זכה בגבורה זכה בכל, זכה בעושר זכה בכל, אימתי בזמן שהן מתנות שמים ובאות מכח הגבורה של הקב"ה אבל גבורתו ועשרו של אדם אינה כלום שכן אמר שלמה (קהלת ט) שבתי וראיתי תחת השמש וגו' וכן ירמיה אמר כה אמר ה' אל יתהלל חכם וגו' (ירמיה ט), ומתנות אלו בשעה שאינן מן המקום סופן ליפסק ממנו,

4. ספר מורה הנבוכים חלק שלישי פרק נד

הנה בארו לנו הנביאים גם הם אלו העניינים בעצמם, ופרשו אותם לנו כמו שיפרשום הפילוסופים, ואמרו לנו בפירוש שאין שלמות הקנין, ולא שלמות בריאות הגוף, ולא שלמות המדות, ולא שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו ולא לבקש אותו, ושהשלמות שראוי להתהלל בו ולבקשו הוא ידיעת הש"י שהיא החכמה האמתית, אמר ירמיהו באלו השלמות הארבעה, **כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו, ואל יתהלל הגבור בגבורתו, ואל יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי,** השתכל איך לקחם כפי סדרם אצל ההמון, כי השלמות הגדול אצלם, **עשיר בעשרו, ואחריו גבור בגבורתו, ואחריו חכם בחכמתו,** ר"ל בעל המדות הטובות, כי האישה ההוא ג"כ גדול בעיני ההמון אשר להם נאמרו הדברים, ומפני זה סדרם על הסדר הזה.

וכבר השיגו החכמים ז"ל מזה הפסוק עלו העניינים בעצמם אשר זכרנום, ובארו לנו מה שבארתי לך בזה הפרק, והוא **שהחכמה** הנאמרת סתם בכל מקום והיא התכלית, היא השגתו ית', ושאלו הקניינים שיקנם האדם שישיםם סגולתו ויחשבם שלמות אינם שלמות, ושמעשי התורה כלם, ר"ל מיני העבודות וכן המדות המועילות לבני אדם כלם בעסקיהם קצתם עם קצתם, כל זה אין לדמותו אל התכלית האחרון ולא ישוה בו, אבל הם הצעות בגלל זה התכלית. ושמע דבריהם באלו העניינים בלשונם, והוא בבראשית רבה, שם נאמר, כתוב אחד אומר וכל החפצים לא ישוו בה, וכתוב אחד אומר וכל חפציה לא ישוו בה, חפצים אלו מצות ומעשים טובים, חפציה אלו אבנים טובות ומרגליות, חפצים וחפציה לא ישוו בה, אלא **כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי.** ראה קוצר זה המאמר ושלמות אמרו, ואיך לא חסר דבר מכל מה שאמרנו והארכנו בבאורו ובהצעותיו. ואחר שזכרנו זה הפסוק מה שכולל מן העניינים הנפלאים, וזכרנו דברי החכמים ז"ל עליו, נשלים כל מה שהוא כולל, וזה שלא הספיק לו בזה הפסוק לבאר שהשגתו ית' לבד היא הנכבדת שבשלמות, כי אלו היתה זאת כונתו, היה אומר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי, והיה פוסק דבריו, או היה אומר השכל וידוע אותי כי אני אחד, או היה אומר כי אין לי תמונה, או כי אין כמוני, ומה שדומה לזה, אבל אמר שאין להתהלל רק בהשגתו ובידיעת דרכיו ותארו ר"ל פעולותיו, כמו שבארנו באמרו הודיעני נא את דרכיך וגו', ובאר לנו בזה הפסוק שהפעולות ההם שראוי שידעו ויעשה בהם, הם חסד משפט וצדקה. והוסיף ענין אחר צריך מאד, והוא אמרו בארץ, אשר הוא קוטב התורה, ולא במחשבת ההורסים שחשבו שהשגחתו יתעלה כלתה אצל גלגל הירח, ושהארץ ומה שבה נעזב, עזב ה' את הארץ, אינו רק כמו שבאר לנו על יד אדון כל החכמים, כי לה' הארץ, יאמר שהשגחתו ג"כ בארץ כפי מה שהיא, כמו שהשגיח בשמים כפי מה שהם, והוא אמרו כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, ואח"כ השלים הענין ואמר כי באלה חפצתי נאם ה', ואמר בחסד משפט וצדקה חפצתי נאם ה', ר"ל שכוונתי שיצא מכם חסד משפט וצדקה בארץ, כמו שבארנו בי"ג מדות, כי הכוונה להדמות בהם ושנלך על דרכם. א"כ הכוונה אשר זכרה בזה הפסוק, הוא באורו, ששלמות האדם אשר בו יתהלל באמת, הוא להגיע אל השגת השם כפי היכולת, ולדעת השגחתו בברואיו בהמציאו אותם והנהיגו אותם, איך היא, וללכת אחרי ההשגה ההיא בדרכים שיתכין בהם תמיד לעשות חסד ומשפט וצדקה, להדמות בפעולות השם, כמו שבארנו פעמים בזה המאמר:

זהו מה שראיתי לשומו בזה המאמר, ממה שאחשוב שהוא מועיל מאד לכיוצא בכך, ואני מקווה עליך שעם ההשתכלות הטוב תשיג כל הענינים שכללתי בו בע"ה, והוא יזכנו וכל ישראל חברים למה שיעד לנו, אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה, העם ההולכים בחשך ראו אור גדול, יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם:
תם ונשלם. ברוך ה' לעולם:

5. מכתב מאליהו ח"ב ע"מ 133

6. העמק דבר, דברים ל"ג

(כ"ג) נפתלי שבע רצון וגו'. הנה שני אופנים בעשירות. א' עשיר הידוע בלשון העולם שיש לו הון ועושר בביתו. הב' הוא בלשון חכמים איזהו עשיר השמח בחלקו. ושני האופנים מרומז בירמיה ח' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו כי אם וגו'. ושי לדקדק דבחכם ועשיר כתיב חכם ועשיר ובגבור כתיב הגבור. אלא הענין משום דיש שני אופני עשירים וכמ"כ. ושני אופני גבורים ושני אופני חכמים. אחד הידוע לכל אדם. ואחד הוא מבואר במשנה דאבות. ואמר הנביא דכל עשיר וכל חכם אין לו להתהלל. אבל גבור הכובש את יצרו יש לו להתהלל שהרי הוא משכיל ויודע את קונו אלא הגבור הידוע הוא אין לו להתהלל. והנה נפתלי עשיר בשני האופנים הוא שבע רצון. היינו שמח בחלקו. וגם ומלכא ברכת ה'. עשיר כמשמעו. ים ודרום ירשה. דיש אדם מוכשר לעבור בים ואינו מוצל ביבשה ויש להיפך. ונפתלי היה בטבעו מוכשר גם לים וגם לדרום שהוא בלי שום ים. אלא נחלת שדה וכרם. והכל בירושה אצלו מלומד מנעוריו לכל דבר. זהו משמעות הברכה לפי הפשט. והרמב"ן הביא בשם מדרש רבותינו דקאי על דביר תורה ונמשך על לשון ברכת יעקב אבינו הנותן שפר ומתפרש ברכה זו. דמי שיש לו חידושי תורה ואין בכחו להגיד ולהציע לרבים אינו שקט ונח בדעתו. עד שיהא משכיל על שפתו כדכתיב שמחה לאיש במענה פיו. ויש שכחו רב בפיו אבל אין בכחו להעלות חדשות מדעתו ע"ז אמר נפתלי שבע רצון. במה שיכול להציע לרבים. וגם מלא ברכת ה'.

7. ספר העיקרים מאמר שלישי פרק ה

וממה שיורה גם כן על שזה הדרך בהשגת השלמות הוא אמתי, מה שנמצא השם יתברך מגנה לבעלי השלמיות להיותן חושבין שהשלמות האנושי נמצא בהם, ואמר שאין השלמות האנושי נמצא באחד מהם אם לא יצטרף אליו המעשה בפעל עם הכונה הראויה, וזהו שכתוב כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל העשיר בעשרו (ירמיהו ט' כ"ב). ההלול בכל דבר אינו אלא מצד התכלית, כי הסוס ישובח שהוא קל התנועה מצד שתכליתו לרוץ עליו, ואם ישובח מצד הגוון או התמונה, הנה הוא מצד שהם הוראה על היותו קל התנועה שהוא התכלית, וכן הרופא ישובח מצד היותו חכם במלאכת הרפואה לא מצד היותו מהנדס או תכונן, ועל כן כלל הנביא בכאן ג' מיני השלמות הכוללים שאפשר שידומה שהשלמות האנושי נתלה בהם, והם החכמה והגבורה והעושר, ואמר שאין ראוי שיתהלל חכם בחכמתו מצד שיחשוב שהגיע בזה אל תכלית האנושי, ולא הגבור בגבורתו ולא העשיר בעשרו, כי אין ההלול בכל דבר אלא מצד ההגעה אל התכלית, ולא יגיע שום אחד מאלו אל תכלית האנושי אם לא יצטרף אל כל אחד מהם המעשה, רוצה לומר שישפיע מן השלמות שהוא שיש לו על זולתו, וזהו שכתוב אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ועשיר בעשרו, כלומר שאין לו להתהלל כשתהיה החכמה מיוחדת אליו וכן העושר וכן הגבורה אלא כשישפיע ממנה לזולתו, ולא יעשה זה לתקות שום גמול אלא כדי שיגיע השלמות אל זולתו, כמו שהשם יתברך עושה שהוא משפיע השלמיות על זה הדרך, וזהו השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כלומר שישכיל וידע שאחר שאני עושה חסד מצד חכמתי ומשפט מצד גבורתי וצדקה מצד עשרי אף על פי שאיני צריך לכך, מזה יראה שהדברים הללו נרצים לפני, וראוי שתשתדלו לעשות מה שאני חפץ ותבינו ותשכילו כי באלה חפצתי נאם ה'.